TYTUŁ: Bogurodzica **AUTOR:** nieznany

TŁUMACZENIE NA JĘZYK WSPÓŁCZESNY DWÓCH PIERWSZYCH ZWROTEK (TZW. BOGURODZICY WŁAŚCIWEJ):

Matko Boża, panno umiłowana przez Boga, Maryjo,/
U Twego syna, Pana, matko wybrana, Maryjo!/
Pozyskaj nam, ześlij nam./
Panie, zmiłuj się/

Przez wzgląd na Jana Chrzciciela, synu Boży,/
Wysłuchaj głosów, spełnij ludzkie pragnienia./
Wysłuchaj modlitwy, którą zanosimy,/
I racz nam dać to, o co prosimy:/
Na świecie pobożne życie,/
Po żywocie przebywanie w raju./
Panie, zmiłuj się!/

OPRACOWANIE:

Dwie pierwsze zwrotki to tzw. Bogurodzica właściwa. Powstała w XIII w. i jest tak stara, że prawdopodobnie rycerze śpiewający ją pod Grunwaldem nie rozumieli wszystkich użytych w niej słów. Ale o tym, dlaczego Bogurodzica jest tak ważna dla Polaków i naszej kultury dowiecie się z filmu z opracowaniem. Tutaj zajmiemy się samym tłumaczeniem na język współczesny. Jest to bowiem utwór, którego czytanie i słuchanie wymaga intelektualnego i emocjonalnego wysiłku. Zacznijmy więc od tekstu staropolskiego. Pierwsze dwie zwrotki brzmią tak:

Bogurodzica dziewica,
Bogiem sławiena Maryja,/
U twego syna Gospodzina
matko zwolena, Maryja!/
Zyszczy nam, spuści nam./
Kyrieleison/

Twego dziela Krzciciela, bożyce,/
Usłysz głosy, napełni myśli człowiecze./
Słysz modlitwe, jąż nosimy,/
Oddać raczy, jegoż prosimy:/
A na świecie zbożny pobyt,/
Po żywocie rajski przebyt./
Kyrieleison./

Brzmi całkowicie niezrozumiale, ale pamiętajmy, że w rzeczywistości było jeszcze gorzej. Jest to bowiem transkrypcja, a więc system zapisu głosek. Gdybyśmy pokazali dokładny zapis rękopiśmienny, a więc dokonali transliteracji, to utwór wyglądałby tak:

Bogv rodzicza dzewicza
bogem slawena maria/
U twego syna gospodzina
matko swolena maria/
Siszczi nam spwczi nam
kyrieleyson/

Twego dzela krzcziczela
boszicze Uslisz glosi/
naplen misli czlowecze Slisz
modlitwo yosz/
nosimi A dacz raczi gegosz
prosimi a naswecze/
zbozni pobith posziwocze
raski przebith kyrieleyson./

DLACZEGO 'BOGURODZICA' JEST TAK WAŻNA?

Bo jest to najstarsza utrwalona polska pieśń religijna i najstarszy zachowany polski tekst poetycki. Pamiętajmy, że w tamtych czasach pisano po łacinie, a ten utwór był napisany po polsku. Jest to więc jeden z najważniejszych zabytków języka polskiego. Stał się na tyle popularny, że zaczął pełnić rolę hymnu państwowego. Rycerze śpiewali Bogurodzicę przed bitwami.

DATA POWSTANIA

Wybitny polski slawista, profesor Aleksander Brückner datuje dwie pierwsze, a więc najważniejsze zwrotki utworu na XIII wiek. Pozostałe zwrotki powstały prawdopodobnie w XIV wieku. Proszę zwrócić na użyte w drugiej zwrotce słowo "bożyce" oznaczające bożego syna. W trzeciej zwrotce nie ma już słowa "bożyce" lecz syn boży. Jest tak dlatego, że kolejne strofy dopisano w innym wieku. Język zmieniał się bowiem powoli. Gdyby obie zwrotki powstały w XIII w., w obu użyto by słowa "bożyce".

TYTUŁ
Pieśń nie ma tytułu, a określamy ją według pierwszego wyrazu tekstu (w najstarszym przekazie są to 2 osobno zapisane słowa: "Bogu rodzica").

AUTOR
Autor utworu nieznany. Wówczas tego typu działa tworzyli głównie mnisi, a robili to anonimowo, ku chwale Boga, a nie własnej popularności. W 1506 roku tekst pieśni został dołączony do Statutów Jana Łaskiego z informacją, że jej autorem jest św. Wojciech. Większość współczesnych badaczy odrzuca jednak jego autorstwo, ponieważ św. Wojciech nie znał języka polskiego.

RĘKOPISY

Najstarszy rękopis pochodzi z 1407 r. Obejmuje on dwie strofy i opatrzony jest nutami. Został on zapisany na tylnej wyklejce zbioru kazań łacińskich. Obecnie przechowywana jest ona w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Jak pisał Aleksander Brückner:

"P. Chmiel daje najdokładniejszy opis karty, nalepionej na tylną deskę owego manuskryptu nr. 1619 i dopiero po nalepieniu zapisanej »Bogurodzicą«; najstarszy więc tekst pieśni napisano dopiero po r. 1408, gdy właściciel rękopisu, Maciej z Grochowa, proboszcz kcyński, kodeks oprawiał czy kazał oprawiać. Użył w tym celu ks. proboszcz karty, zapisanej tylko po jednej stronicy mandatem kościelnym, miejscowym, z r. 1405, niepotrzebnym już po r. 1408 — na czystej stronicy dał wpisać tekst pieśni, którą tylokrotnie z parafianami odmawiał."

Aleksander Brückner, *Spór o "Bogurodzicę"*, s. 586

Ten rękopis pochodzi z 1408 i również znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Zawiera już więcej zwrotek niż pierwotny tekst dwuzwrotkowy. Ten zaś pochodzi z 1506 r.

STROFY

Najstarsza i właściwa część Bogurodzicy to pierwsze dwie zwrotki. Stanowią one pieśń pierwotną. Koleje były dopisywane później. Obecnie najpopularniejsza jest wersja 14-zwrotkowa, choć przez wieki bywały i bardziej rozbudowane. Obecnie przyjmuje się następujący podział:

pierwsze dwie strofy - pieśń pierwotna

kolejne cztery strofy - pieśń wielkanocna, pochodząca z XIV w.

ostatnie osiem strof - część pasyjna, pochodząca prawdopodobnie z 2. poł. XIV w lub z XV w.

Jak pisze Aleksander Brückner:

"W analizę owych dodatkowych pieśni (od trzeciej zwrotki począwszy) nie wdajemy się narazie: zlepek ich z »Bogurodzicą« jest bowiem całkiem mechaniczny, tylko przypadkowy : jakiś kopista przepisał sobie po »Bogurodzicy«, inną, dawną pieśń o Zmartwychwstaniu a dalszy kopista zatarł ostatni ślad, że to dwie zupełnie odmienne pieśni, nic z sobą spólnego nie mające; taki przypadkowy zlepek piśmienny zwyciężył pierwotną, poprawną, trądycyę ustną, znającą tylko dwie zwrotki, zachowaną istotnie a jedynie w odpisie Kcyńskim. Lubowanie się w pieśniach dłuższych, niezadowalanie się dwiema zwrotkami, znany popęd średniowieczny do rozszerzania, do amplifikacyi, wyrugowały najpierw z odpisów a potem także ze śpiewu pierwotną »Bogurodzicę« a tekst u Łaskiego usankcyonował na zawsze i autorstwo św. Wojciecha i nieforemną objętość pieśni, którą jeszcze w XV. wieku w dwu, nie w czternastu zwrotkach śpiewano, w obozie i na kazalnicy (jako wstęp do kazania; dlatego to dał ją sobie i proboszcz Kcyński w własnym zbiorze homiletycznym przepisać)."

Aleksander Brückner, *Spór o "Bogurodzicę"*, s. 587

ARCHAIZMY

Archaizm – wyraz, konstrukcja składniowa lub związek wyrazowy, który wyszedł z użycia. Jak wspomnieliśmy, słowo "bożyc" stało się archaizmem już w XV w.

1.leksykalne (dawne wyrazy):
dziela – dla
bożyc – syn Boga
Gospodzin – Pan
zbożny – dostatni
przebyt – bytowanie, istnienie
rodzica – matka
jąż, jegoż – którą, którego

2.słowotwórcze (przestarzały sposób tworzenia wyrazów):
Bogurodzica – matka Boga, już w XV w. mówiło się matka (kogo?, czyja?) Boga, a nie matka (komu?) Bogu

3.fleksyjne (dawne końcówki odmiany wyrazów):
raczy – racz
ziści – pozyskaj
spuści – ześlij
czasowniki zawierają dawne końcówki trybu rozkazującego -y, -i

4.składniowe (nieużywany sposób łączenia wyrazów w zdaniu):
Bogiem sławiena – sławiona przez Boga

5.fonetyczne (dawny sposób wymawiania wyrazów):
Krzciciela – Chrzciciela
sławiena – wysławiana
zwolena – wybrana (brak przegłosu polskiego)

INTERPRETACJA:

Treścią Bogurodzicy jest modlitwa podmiotu zbiorowego. Adresatem pierwszej strofy jest Matka Boża. Podmiot liryczny zwraca się do Niej w formie apostrof w wołaczu:

Bogurodzica dziewica
Bogiem sławiena Maryja

Pierwsze dwa rzeczowniki są dobrane na zasadzie kontrastu (i dodatkowo wzmocnione rymem), pokazują paradoks wiary katolickiej – matka Boga (greckie Theotokos) jest jednocześnie dziewicą. Kolejną prawdą teologiczną jest fakt, że Maryja została wybrana przez Boga, że jest wysławiana nie ze względu na swoje zasługi, ale jako ta, która przynosi Boga ludziom. Bóg jest jednocześnie jej synem i Panem (kolejna para kontrastywna z rymem: Syn – gospodzin (pan). Podmiot liryczny zwraca się do Bogurodzicy, aby ze względu na swojego Syna spełniła prośby, jakie są do niej kierowane. Fragment

Zyszczy nam

Spuści nam

może być interpretowany jako prośba o zesłanie przez Maryję łask ludziom, ale

także jako prośba o pozyskanie przez Nią Chrystusa, który właśnie za Jej sprawą został dany światu. Maryja jest więc orędowniczką, tą, za której pośrednictwem ludzie zwracają się do Boga.

W zwrotce drugiej zmienia się adresat, tym razem jest nim Chrystus (apostrofa w wołaczu Bożycze – Synu Boga). Podmiot zbiorowy zwraca się do Niego, aby za pośrednictwem Jana Chrzciciela spełnił prośby. O co prosi podmiot? Są to najpierw prośby ogólne – o wysłuchanie oraz napełnienie myśli, potem zaś bardziej szczegółowe – o dobre, pobożne życie („zbożny pobyt") i zbawienie („rajski przebyt"). Obie zwrotki kończą się refrenem Kyrie eleison (Panie zmiłuj się).

Obecność w utworze trzech adresatów – Maryi, Jana Chrzciciela i Chrystusa przypomina wzorzec ikonograficzny, charakterystyczny dla kościoła wschodniego - deesis. Według niego majestatycznie wyobrażony Chrystus - Władca (Gospodzin) występuje w asyście Matki Boskiej i Jana Chrzciciela, którzy pełnią funkcję pośredników między Bogiem a człowiekiem. Dlaczego są to właśnie te postaci biblijne? Maryja jest tą, za sprawą, której Chrystus przyszedł na świat, jest jednocześnie osobą, która w doskonały sposób wypełniła wolę Boga, żyjąc zgodnie z Jego przykazaniami, nie popełniając żadnego grzechu. Jan pełni w Biblii rolę poprzednika Chrystusa – zapowiada Jego przyjście, przygotowuje grunt pod naukę Zbawiciela. Prośby, które kieruje podmiot do Boga, są zależne od charakteru tych dwojga pośredników. Maryja przynosi Boga ludziom, dlatego w zwrotce pierwszej podmiot prosi o pozyskanie przez Nią Chrystusa. Jan w Piśmie świętym określany jest jako „głos wołającego na pustyni" – ten, który słowem zaświadcza o przyjściu Zbawiciela. Dlatego prośby skierowane do Boga za jego pośrednictwem dotyczą wysłuchania i „napełnienia myśli".

Zarówno Maryja, jak i Jan są więc poprzednikami i pośrednikami, pełnią rolę mediatorów między ludźmi a Bogiem. Pośrednictwo między ludźmi a Bogiem przez Maryję i Jana ma charakter dynamiczny – świadczą o tym apostrofy oraz konkretne prośby. Ma ono także charakter wertykalny – rozwija się w górę, w kierunku sacrum, Chrystusa. Jak pisze Roman Mazurkiewicz:

"W ten sposób powstaje model dialogu pośredniego, który można zobrazować w formie trójkąta. Trójkąt ten, wsparty na podstawie (dół – my, podmiot zbiorowy), łączy jej dwa końce z wierzchołkiem (góra – „bożycze") za pośrednictwem wektorów, wzdłuż których rozkładają się słowa modlitwy wznoszonej za pośrednictwem Maryi i Jana. Tę samą strukturę przestrzenno-logiczną realizuje Deesis!"

TEKST STAROPOLSKI	TEKST WSPÓŁCZESNY
Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja, U twego syna Gospodzina matko zwolena, Maryja! Zyszczy nam, spuści nam. Kyrieleison.	Matko Boża, panno umiłowana przez Boga, Maryjo, U Twego syna, Pana, matko wybrana, Maryjo! Pozyskaj nam, ześlij nam. Panie, zmiłuj się.
Twego dziela Krzciciela, bożyce, Usłysz głosy, napełni myśli człowiecze. Słysz modlitwe, jąż nosimy, Oddać raczy, jegoż prosimy: A na świecie zbożny pobyt, Po żywocie rajski przebyt. Kyrieleison.	Przez wzgląd na Jana Chrzciciela, synu Boży, Wysłuchaj głosów, spełnij ludzkie pragnienia. Wysłuchaj modlitwy, którą zanosimy, I racz nam dać to, o co prosimy: Na świecie pobożne życie, Po żywocie przebywanie w raju. Panie, zmiłuj się!
Nas dla wstał z martwych syn boży. Wierzyż w to, człowiecze zbożny, Iż przez trud Bog swoj lud Odjął diablej strożej.	Dla nas zmartwychwstał syn Boży. Uwierz w to, człowieku pobożny, Iż przez trud Bóg swój lud Uwolnił od diabelskiej straży.
Przydał nam zdrowia wiecznego, Starostę skował pkielnego, Śmierć podjął, wspomionął Człowieka pirwego.	Przydał nam zdrowia wiecznego, Uwięził piekielnego zarządcę. Umarł, wspomniał Pierwszego człowieka.
Jenże trudy cirpiał zawiernie, Jeszcze był nie prześpiał zaśmiernie, Aliż sam Bog zmartwychwstał.	Który naprawdę cierpiał trudy,